RELAȚIA DINTRE DISCURSUL REPETAT ŞI INTERTEXT ÎN LITERATURA POSTMODERNISTĂ[1]

ILEANA ALEXANDRESCU (VOICU)[*]

I. Discursul repetat

Discursul repetat (în accepția lui Coşeriu, fenomen lingvistic opus vorbirii libere) poate fi „un fragment lung sau scurt", *preluat ca atare* şi inserat în discursul unui vorbitor sau într-un discurs literar. Prin inserare, această expresie (sintagmă etc.) devine la rândul ei (în planul vorbirii) un alt discurs repetat (vorbire repetată), iar în plan literar, intertext. Ideea de a numi discursul repetat (în continuare DR) cod *intertextual* a venit din teoria coşeriană a colajului prezentat ca tablou în care putem regăsi şi fragmente din tablourile altor pictori (Coşeriu 2000: 259).

Problema pe care o ridică Eugeniu Coşeriu este aceea că elementele discursului repetat (în continuare EDR) nu sunt comutabile, nu se pot substitui pentru că nu pot construi opoziții funcționale (de exemplu, care ar fi opoziția dintre *scaun* şi *fotoliu* în expresia „cu scaun la cap" sau diferența dintre *pe de rost* şi *pe din afară*, ambele locuțiuni având sensul de a reproduce un text după ce l-ai reținut, dar nu există opoziții funcționale între *rost* şi *din afară* (Coşeriu 1994: *Arhitectura şi structura limbii*, 55). Cu alte cuvinte, „nu pot exista opoziții în interiorul tehnicii idiomatice, ci numai între un text şi alt text" (Coşeriu 2000: 261). Dar întrucât aceste modificări se regăsesc atât în limba vorbită, cât şi în cea scrisă, lingvistul propune ca aceste forme ale „literaturii (ale tradiției literare inserate în tradiție lingvistică)" să fie studiate de „lingvistica textului şi de filologie" (*ibidem*), cu atât mai mult cu cât deconstrucția EDR are de cele mai multe ori efecte în plan stilistic. Aşadar, modificarea DR nu poate fi studiată de lingvistica stucturală, dar întrucât fenomenul există, adică modificarea EDR a devenit un mod de exprimare publică şi literară, aceste fenomene trebuie studiate de un compartiment special al limbii (de exemplu

[1] Studiul de față a apărut într-o primă formă în volumul *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze. Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română* (II, Secțiunea *Pragmatică şi stilistică*), editat de Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu şi Alexandru Nicolae, Editura Universității din București, p. 15–24.

[*] Liceul Teoretic „Grigore Moisil", Timişoara, str. Ghirlandei, nr. 4, România.

ALIL, t. LVII, 2017, Bucureşti, p. 77–88

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

semiologia, după cum propune A.J. Greimas, în lucrarea sa *Despre sens. Eseuri semiotice*, unde discută despre proverbe şi dictoane). Semioticianul consideră că „un proverb sau un dicton se prezintă ca elemente ale unui *cod particular* intercalate în mesajele schimbate între locutori" (Greimas 1975: 318). De fapt, însuşi Coşeriu vorbeşte despre faptul că „avem nevoie de altă ştiinţă pentru discursul repetat" (Coşeriu 1994: *Arhitectura şi structura limbii*, 55).

După clasificarea lui Eugen Coşeriu, DR (care se opune tehnicii libere a discursului) poate fi:

1) un citat: „nel mezzo del cammin di *nostra vita*" (Dante), modificat prin substituire în „nel mezzo del cammin di *questo libro*";

2) un proverb;

3) fragmente din opere lirice, preluate ca atare, de exemplu: „la donna e mobile";

4) citate biblice.

Modificările acestor tipuri de DR sunt numite de Coşeriu forme ale „literaturii" sau tradiţii literare inserate în tradiţii lingvistice. Pe lângă cele enumerate mai sus, Coşeriu mai adaugă încă patru forme:

a) *welerisme*, care se referă la situaţii în genere imaginare, de exemplu „nu este plăcut, cum spunea cineva cuiva spărgându-i nucile de cap".

b) sintagme ale căror modificări conduc la combinaţii de cuvinte ce funcţionează în opoziţii la nivel sintagmatic, de exemplu: „a scăpa cu greu şi cu dificultate" (de un pericol sau de o nenorocire);

c) perifraze lexicale: „it. levare le tende" (a o tuli la fugă), „cât ai zice peşte";

d) morfeme cum ar fi gradele de comparaţie, morfeme pentru superlativul absolut: „contento come una Pasqua" = contentissimo (ca un Paşte = fericit), „a mano a mano" = gradual (Coşeriu 2000: 262).

Dintre acestea, enunţurile discursului repetat din categoriile enumerate la punctele b), c) şi d) ar trebui studiate „ca un compartiment autonom al «competenţei idiomatice»" (*ibidem*).

De asemenea, Coşeriu are câteva sugestii privind analiza anumitor forme de discurs repetat. Lingvistul a observat că există tipuri de discurs repetat frecvent utilizate de anumite comunităţi lingvistice (spaniolii recurg în special la proverbe, iar italienii la mici citate din opere celebre: „la donna imobile") care ar putea servi la „descrierea şi la predarea tradiţiilor lingvistice" (*ibidem*: 260).

O altă observaţie ar fi aceea că, „dacă EDR analoge celor ale tehnicii libere («cuvinte», instrumente gramaticale) nu sunt comutabile în domeniul lor specific, combinaţiile lor, în schimb, adică *unităţile* discursului repetat, corespund funcţional unor unităţi de diferite niveluri ale tehnicii libere şi sunt comutabile cu acestea, drept pentru care pot fi considerate ca unităţi *neanalizabile* ale aceleaşi tehnici la nivelul de structurare gramaticală în care funcţionează" (*ibidem*: 261). De aceea, anumite tipuri de DR, de exemplu „citatele şi proverbele", nu fac parte din sfera tehnicii idiomatice întrucât „nu sunt echivalente cu unităţile combinatorii ale acesteia: sunt formele care corespund unor texte întregi (sau unor fragmente de

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

texte cu sens complet)" (*ibidem*). Pentru aceste situații, Coşeriu exemplifică modificarea în vorbire a celebrului citat „Ai să dai sama, doamnă!". Deşi lingvistul afirmă că nu putem substitui cuvântul *samă* sau *doamnă*, pentru a vedea care sunt „valorile acestor cuvinte", acesta recunoaşte că adesea „ne jucăm […] cu aceste expresii" (Coşeriu 1994: *Arhitectura şi structura limbii*, 56). Rezultatul jocului este tot o expresie, ca „aluzie tocmai la cea veche" şi, dacă este adresată cuiva, atunci persoana, doar dacă l-a citit pe Negruzzi, înțelege ce vrem să spunem. Acelaşi fenomen se întâmplă şi dacă folosim citatul „Capul lui (cutare) vrem!" (cf. *ibidem*).

Observăm că există o vastă tipologie a discursului repetat şi tocmai pe aceste diferențe de tipologie se bazează deconstrucția în literatura postmodernă. Dacă un cuvânt poate fi prezent în combinații cu grade diferite de sudare, fie combinații fixe, cum sunt locuțiunile, fie mai puțin fixe, cum sunt expresiile – „cu care locuțiunile adesea, în mod eronat, sunt confundate" (Dimitrescu 1958: 31) –, atunci cuvântul respectiv poate fi substituit în orice poziție s-ar afla, (uneori) fără să intereseze nici măcar ansamblul semantic al expresiei/textului obținut. În postmodernism nu se mai ține seamă de „gradul de fuziune a elementelor componente" (*ibidem*) din frazeologisme, nici măcar a celor cu un grad de sudare foarte mare. Se poate deconstrui orice: „capul luminat sabia îl taie" (Groşan 1992: 12) modificat din „capul plecat sabia nu-l taie"; „ibi bene, ubi sum" (*ibidem*: 11), – modificată prin permutare, *transmutatio*, din „ubi bene, ibi patria" (Barbu 1973: 140); „nimic din ce-i al Cezarului n-am dat c-o mână ca s-o spăl pe cealaltă" (Groşan 1992: 17).

II. Despre intertext şi intertextualitate

În studiul *Limbajul poetic* din volumul *Prelegeri şi conferințe*, Coşeriu vorbeşte despre „raportul intertextual sau de intertextualitate" ca fiind o serie de „legături cu *semne* întrebuințate deja în alte texte". Lingvistul dă anumite exemple din diferite opere. Dacă cineva ar spune: „*el lugar*, *nu de la Mancha*, ci *el lugar* de Madrid, *el lugar de Iaşi*, […] *de qui el hombre no quier racordarle*", un spaniol ar recunoaşte „o aluzie" la începutul romanului *Don Quijote* (Coşeriu 1994: *Limbajul poetic*, 156) ajungând la concluzia că un text poate fi evocat chiar când este modificat, „totuşi cu intenția de a păstra anumite construcții în raport cu acest text" (*ibidem*: 151).

Concluzia lui Coşeriu ar fi că *discursul repetat* (un citat la care cineva face referire prin acualizarea acestuia într-un anumit context, fie scris, fie vorbit), specific unei anumite comunități lingvistice, *este textul canonic* (noi spunem *codul*) prin care se poate decoda intertextul, aluziv sau sub orice formă, cu condiția să se păstreze „anumite construcții în raport" cu textul inițial.

Dacă Eugeniu Coşeriu defineşte intertextualitatea ca sistem de *semne*, Rodica Zafiu (2000: 62) vorbeşte despre trimiterea unor *semnale narative* prin intermediul intertextualității. Acestea se referă la posibilitatea textului „de a-şi atribui o

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

componentă narativă prin mecanisme intertextuale" (*ibidem*: 64). De exemplu, elemente de arhitextualitate, de indicare a apartenenței la o specie literară sau elemente de paratextualitate, de indicare a anumitor informații în titlu, prefețe, postfețe etc.

De altfel, Tânianov, în definirea intertextualității, pornind de la problema definirii *textului*, ajunge la concluzia că, pentru a acționa funcția intertextuală, acesta trebuie să fie capabil de a stabili conexiuni „fie cu seria literară, fie cu cea extraliterară" formată din „sisteme de semnificare neliterare, precum limbajele orale", rămânând în sfera câmpului verbal (Panaitescu 1984: 86). Julia Kristeva duce discuția mai departe şi extinde „seria extra-literară" la „sisteme simbolice neverbale", astfel încât noțiunea de text se va defini ca „sistem de semne", iar cea de intertextualitate ca „transpunerea unui (sau a mai multor) sisteme de semne în altul" (*ibidem*).

În definirea intertextualității, o problemă delicată este aceea a stabilirii granițelor sale, dar şi a textelor care relaționează ca intertext. O clasificare, din acest punct de vedere, structurează fenomenul în trei categorii:

a) o categorie foarte restrânsă, care poziționează intertextualitatea în interiorul textului literar, numită şi *intertextualitate internă*;

b) o *intertextualitate propriu-zisă*, care se manifestă prin relaționarea diferitelor texte;

c) o *intertextualitate* care se opune primei categorii, şi anume una *externă*, caracterizată prin aceea că iese din granițele textului literar prin raportarea acestuia la „textul infinit", la „textul lumii".

Genette denumeşte un tip mai restrâns de intertextualitate, referindu-se doar la cea literară, pe care o numeşte *hipertextualitate*, adică „prin prezența efectivă a unui text în altul" (Genette 1982: 8), iar M. Riffaterre identifică noțiunea de intertextualitate cu cea de *literaritate*, ca „transformare de semne lingvistice în semne literare", întrucât calitatea unui text constă tocmai în receptarea acestuia ca „sumum al jocurilor de limbaj" (*apud* Panaitescu 1984: 88). În ce priveşte actul interxtextual ca intenție, teoriile literare vorbesc despre o intertextualitate *intenționată* şi una *involuntară*, iar, în legătură cu formele de manifestare, intertextualitatea poate fi *explicită*, caz în care se reproduc elementele „citate", sau, din contră, *implicită*, „difuză, ascunsă", manifestată prin „prelucrarea subtilă a respectivelor elemente, de exemplu, aluzia, reminiscența" (*ibidem*: 89).

Teoria cea mai relevantă referitoare la intertextualitate, abordată sub toate aspectele discutate anterior, este cea a lui Genette. Acesta clasifică fenomenul în cinci mari tipuri de relații *transtextuale* (definite ca „tot ce-l pune în relație cu alte texte" – Genette 1982: 7), astfel:

1. *Intertextualitatea*, ca relație de „coprezență a două sau mai multe texte", se manifestă prin *citat* („cu ghilimele sau fără referiri precise", *plagiat* (mai puțin explicit, dar totuşi literar, cum e la Lautréamont) şi *aluzie* (mai puțin explicită şi literală, un enunț „a cărui înțelegere deplină presupune percepția unui raport între un text şi un altul care se referă la anumite inflexiuni, altfel, inadmisibile" (*ibidem*: 8).

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

2. *Paratextualitatea*, definită ca relație mai puțin apropiată de text, este marcată prin titlu, subtitlu, prefețe, postfețe, note marginale etc.

3. *Metatextualitatea* se manifestă ca relație de comentariu dintre texte fără a fi identificate sau numite.

4. *Hipertextualitatea*, considerată de Genette „aspect universal al literarității" (apud Panaitescu 1984: 89) se regăseşte sub forme ca: imitație, pastişă, parodie, eroi-comic, travesti, şarjă, *à la manière de*, forgerie, transpoziție, ca fenomen de transformare/derivare a unui text anterior A (hipotext) într-un text B (hipertext).

5. *Arhitextualitatea* are ca trăsătură definitorie relația de apartenență la genul literar, la specie, fiind cea mai implicită relație transtextuală. Genette defineşte arhitextualitatea ca o relație „pe tăcute" („muette"), având, în plus, „o mențiune paratextuală" (*ibidem*: 11).

În literatura postmodernistă, codul arhitextual devine flexibil, permisiv, iar amestecul genurilor se instituie drept convenție literară şi poetică. Adesea „scopul trimiterii intertextuale" este „şi ludic, ironic", caz în care se observă „o transformare sau chiar o distrugere a convențiilor" literare ale unui anume gen, consecința fiind chiar „realizarea unei noi sinteze" (Zafiu 2000: 62).

III. Distincții şi asemănări între DR şi intertext

1. O primă distincție dintre *discurs repetat* şi *intertext* este aceea că DR (vorbirea repetată, după cum o numeşte Coşeriu) este un fapt de limbă spontan, care ține de o anumită tradiție a limbii *sincronice* şi care poate apărea şi în literatură (deşi, ca fenomen, a apărut şi s-a manifestat, în primul rând, în vorbire). Au fost preluate mai întâi expresii, elemente de paremiologie, şi mai apoi citate din operele literare etc. Intertextul s-a manifestat în special în limba scrisă, în literatură (deşi acum s-a extins în toate zonele media: presă scrisă, audiovizuală, cinematografie etc.).

Interferența celor două fenomene în literatura postmodernă este justificată prin convențiile acestui tip de literatură cu iz de oralitate, aceea care se face printr-un anume tip de dialog (intertextual) cu personajele şi cu cititorul. Poetica postmodernismului, care promovează „decanonizarea estetică", adună tot ceea ce nu este estetic şi propune prin „reciclare" un nou tip de literaritate. Astfel, prin eliminarea coerenței textuale, a unui centru narativ, a fost posibil ca anumite fapte de limbă (DR, izolările lingvistice) modificate sau preluate ca atare să devină moduri de exprimare a convențiilor literare postmoderniste.

2. În al doilea rând, DR se distinge de intertext prin faptul că DR este elementul de bază, codul prin care intertextul se decriptează, faptul de limbă *micro* care se manifestă ca intertext la nivel *macro*.

3. Ceea ce au comun DR şi *intertextul* este aceea că ele se definesc ca discurs *gata făcut*, aflat în conştiința vorbitorului sau a cititorului. Acelaşi fapt lingvistic se poate regăsi la nivel intertextual modificat în diferite variante. De exemplu, a patra

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

cerere „Pâinea noastră cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi", din Rugăciunea Domnească (numită în practica religioasă „Tatăl nostru"), a cunoscut cele mai variate modificări. Prin *substituire* şi *reducere* (după cele patru figuri ale lui Quintilian, *quadripartita ratio*), această cerere a devenit pe rând: „Culta noastră cea de toate zilele" („Academia Caţavencu" – rubrică permanentă), „Apa noastră cea de toate zilele" (titlu de poem al lui Ioan Flora, „România literară", nr.5/2002: 6), „Muzica noastră cea de toate zilele" („România literară", nr. 18/2000: 17), „Teologia noastră cea de toate silele, ia-ne-o nouă astăzi" („Academia Caţavencu", nr. 24/2002: 3).

Dacă, în aceste exemple, textul iniţial (DR) este transparent în textul prelucrat, astfel că „citatele […] intră în circulaţie şi ajung clişee, expresii la modă", unele apar, după cum am văzut deja, „uneori în forme destul de diferite de cea originală" (Zafiu 2001: 74). Dar, oricare ar fi „travaliul intertextual", acesta generează, în accepţia lui Larent Jenny, o autentică intertextualitate doar în măsura în care putem repera într-un text „elemente structurate anterior, dincolo de nivelul lexemului, bineînţeles, dar oricare ar fi nivelul lor de structurare" (apud Panaitescu 1984: 87).

Dar *citatul* este poate exemplul cel mai relevant de raportare la intertext, care esenţializează scriitura intertextuală, cum este citatul din textul borgesian, numit de Cristina Hăulică „citat erudit" (Hăulică 1981: 56). În legătură cu practica citării, Antoine Compagnon (1979: 9) vorbeşte despre o *fenomonologie* a citării (care analizează modul de funcţionare a citatului în contextul scrieri şi al lecturii), dar şi despre o *semiologie* prin care citatul este receptat ca *fapt de limbaj* prin capacitatea lui de a produce *sens* în textul inserat (*ibidem*: 10). Practica citării îşi are originea, în opinia lui Compagnon, în cea a decupajului şi a colajului; totodată, practica citării poate fi privită ca prelevare şi grefare (*ibidem*: 17–18). În acelaşi timp, autorul francez vorbeşte despre citare ca modalitate de *rescriere* specifică poeticii postmoderniste. Ideea de *rescriere* în postmodernism aparţine criticului american Douwe Fokkema, care pune în aceeaşi paradigmă *rescrierea* şi *intertextualitatea* (Fokkema 2000: 141), tocmai pentru a putea deosebi *pastişa* şi *parodia* când e vorba de *rescriere* şi când avem de-a face cu *intertextualitatea*. Într-o redefinire a codurilor intertextuale propuse de Genette, Fokkema consideră că acestea nu sunt, de fapt, decât tipologii ale *rescrierii*.

Fenomenul, apărut demult în presa scrisă, s-a extins vizibil şi în mass-media audiovizuală şi a făcut posibilă evoluţia fenomenului intertextual (implicit şi a definiţiei intertextualităţii). Roland Barthes poziţionează termenul de intertextualitate în aceeaşi paradigmă cu „diseminarea" în anul 1968, ca mod de manifestare a intertextualităţii reprezentată sub forma unui „ţesut" sau a unei pânze de păianjen („hifologie", apud Panaitescu 1984: 87). În această accepţie, intertextualitatea duce la „fragmentarea vechiului text al culturii, al ştiinţei, al literaturii şi *diseminarea* trăsăturilor sale după formule de nerecunoscut" (*ibidem*). Mai târziu, în *Plăcerea textului*, în urma unui exerciţiu intertextual (regăsind la Proust un detaliu întâlnit şi la Stendhal), Barthes defineşte intertextul drept

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

„amintire circulară […], imposibilitatea de a trăi în afara textului infinit – fie că acest text este Proust, sau ziarul cotidian, sau ecranul televizual: cartea face sensul, sensul face viața" (Barthes 1994: 57).

IV. Aplicații pe *Levantul* de Mircea Cărtărescu

EDR devin *cod intertextual* când sunt citate/ modificate într-un *text literar*. De aceea, am urmărit modalitățile în care acestea se manifestă ca intertext şi am observat cum se decodează prin textul canonic, astfel:

1) *prin citarea sub forma colajului intertextual* (modalitate prin care între DR şi intertext se stabileşte o relație *explicită*, transparentă) în *versuri* („Multe flori sunt, dar puține rod în lume au să poarte" – Cărtărescu 2003: 9, preluat din *Criticilor mei*, Eminescu 1969: 365) sau *titluri* („Frații Jderi" – Cărtărescu 2003: 142).

Intertextualitatea propriu-zisă presupune, de altfel, prezența efectivă a unui text în altul, deci şi a *citatului*, preluat ca atare, fără ghilimele, care asigură coerența textului, la nivelul dialogurilor dintre personaje şi al vocilor narative în diferite ipostaze. Cele mai multe preluări sunt din sfera tradiției culturale, şi anume din beletristică, în timp ce EDR din literatura populară au, de cele mai multe ori, rolul de conectori discursivi. De exemplu: „Parc-ascult şi parc-aştept" (Cărtărescu 2003: 201, după *Lacul*, Eminescu 1969: 344), unele devenind clişee (laitmotive), cum ar fi: „pastrama trufanda" (Cărtărescu 2003: 119, din Caragiale), „La curțile dorului" (Blaga 1982: 145). Unele preluări se revendică de la discursul religios: „cântatul cocoşilor" (Cărtărescu 2003: 41), „cruci şi-anafuri" (*ibidem*: 67); „Osana" (*ibidem*: 123), altele de la cel paremiologic: „Că vorba ăluia, Mânia strică omenia/ Şi/ S-a supărat ca văcarul pe sat/ dar tu/ Stai strâmb şi judecă drept…" *(ibidem:* 118) sau de la discursul politic: „Dreptate, frăție" (*ibidem*: 36), „fruntea flăcăratului român" (*ibidem*: 65), „poporul suveran", „sufragiu universal", „drag tovarăş" etc.

2) *prin deconstrucție*, DR fiind supus modificării prin cele patru figuri ale lui Quintilian *quadripartita ratio*, preluate de neoretorică, în special de Grupul μ de la Liège (Dumistrăcel 2006: 46–47), şi prin *inserarea tradiției literare în tradiție lingvistică* (termen coşerian), care, la rândul ei, poate deveni tradiție literară şi implicit discurs repetat, vorbire repetată în interiorul altui discurs (modificări prin care între DR şi intertext se stabileşte o relație *implicită*). Cele patru figuri din retorica lui Quintilian apar, în general, în configurație simplă, cele substanțiale fiind *detractio* (suprimare), *adiectio* (adăugare), *immutatio* (substituire), iar cea relațională *transmutatio* (permutare), dar şi combinată, numită categoria figurilor „cameleonice". De exemplu: „O soțietate fără Vodă e ca o oişte fără gard" (Groşan 1992: 41) – *tradiție literară inserată în tradiție lingvistică* – este o construcție cameleonică formată prin *detractio* din două tipuri de DR: *un citat* „O soțietate fără prințipuri, va să zică că nu le are" (Caragiale 1978: *O scrisoare pierdută*, 91) şi *o expresie* „a (o) da, a (o) vârî, a (o) potrivi (ca Ieremia sau ca Ivan, ca neica Stan) cu oiştea-n gard" (Duda 1985: 465), adică tradiții literare inserate în tradiție lingvistică prin *adiectio* cu lexemul *Vodă*,

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

rezultatul fiind o nouă tradiție literară care poate apărea la un moment dat, într-un anume context, citat de altcineva.

Din punct de vedere al poziției intertextului față de granițele operei, Cărtărescu preferă o *intertextualitate internă*, dar şi *generală şi intenționată* în acelaşi timp (Panaitescu 1984: 88). Sursele elementelor de discurs repetat în *Levantul* sunt variate, de la tradiția culturală (literatura cultă, literatura populară, discursul biblic, politic) până la expresii idiomatice şi locuțiuni: literatura cultă („De ce nu-s singur şi nefericit" – *Psalm*, de Tudor Arghezi: „Tare sunt singur, Doamne, şi pieziş"), literatura populară („Dorul mă loveşte./ Vara de soseşte,/ Dorul mă munceşte/ inima-mi topeşte" – *Codrule codruțule*, doină culeasă de Lucian Blaga), discursul biblic („Margaritas ante porcus" – *Novum Testamentum Vulgata*: „[…] neque mitatis margaritas vostre ante porcos"), discursul politic („popol mândru" – Cărtărescu 2003: 12; „țeara mea ferice" – *ibidem*; DR aparținând, în special, limbii de lemn), *expresii idiomatice* („te luă gura-nainte", „dar lungii prea mult pelteaua", „îi vine ca o mănuşă"), *locuțiuni* („nu mi-am pus în minte", a-şi face cuib – *ibidem*: 47).

Reconstrucția DR în literatura postmodernă propune două modele de resemantizare antinomice mimetic/antimimetic (specifică *poeticii non-imitative* – Petrescu 1998: 110), astfel încât:

1) *desemantizarea* este urmată de un proces minim de *resemantizare.* Aluziile la Caragiale sunt constante (Zoe despre Leonidas: „of, ca vita e nesimțitor acesta/ Nu ştie politichie, Bucureşci şi Budapesta/ Pentru el totuna este şi le-ncurcă cu Milano/ Geaba-i zic de Galibardi" – Cărtărescu 2003: 69);

2) *desemantizarea* conjugată cu *substituirea* conduce uneori la formule nereperabile din punct de vedere semantic prin raportare la textul canonic („Şi de crunta lui magie tu te aperi c-un motor/ Să mă-mpiedic în deliru-mi de un biet inventator ?" – *ibidem*: 180, textul de referință fiind: „Şi de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag/ Şi purtat de biruință să mă-mpiedic de-un moşneag?" (*Scrisoarea III*, Eminescu 1969: 538, prin reducerea opozițiilor funcționale a termenilor „vijelie"/„magie", „toiag"/„motor", „biruință"/„delir", „inventator"/„moşneag" şi aplicarea *ontologiei non-semnificării*; vezi Petrescu 1998: 116). Resemantizarea are loc doar în structura de adâncime a textului (în dialogul dintre Leonidas şi Nastratin), a cărui coerență semantică nu mai este definitorie în literatura postmodernistă.

Vom observa construcția anumitor tipuri de intertext prin modificarea DR, aplicându-se cele patru operații retorice amintite:

A. Procedeul *detractio* (al *suprimării*), mai puțin prezent, realizează coerența discursului la nivel hipertextual prin *pastişă* („Dar tot ce clădea sireacul, noaptea se surpa şi iar/ Ziua o lua da capo, istovire în zadar" – Cărtărescu 2003: 25, după *Monastirea Argeşului*, în Alecsandri 1980: 197–198: „Dar orice lucra/ Noaptea se surpa!/ A doua zi iar,/ A treia zi iar,/ A patra zi iar,/ A cincea zi iar,/ Lucra în zadar");

B. Prin *adiectio* (*adăugare*) DR ia forma:

1) *intertextualității propriu-zise* (prin *aluzie*) („Şi eu, bătrân prost, vorbesc în bobote şi fac *gâlceavă* când *nema putirință* în loc de a-ți spune marea durere" –

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

Cărtărescu 2003: 170, modificare operată după Anton Pann prin *adiectio* şi *transmutatio*: „Cum a zis țiganul: Dacă *nenai puterință* la ce *cichirezi gâlceavă* ?", prin trecerea de la persoana a III-a la persoana I. Mesajul, care avut inițial o funcție fatică, devine acum autoreflexiv. Se observă că „circulația actuală a zicalei într-o formă uşor schimbată poate fi confirmată de apariția în dialog […] sau de parafrazarea din *Levantul* lui Cărtărescu; vezi Zafiu 2001: 74);

2) a *hipertextualității* prin:

a) *parodie* („Tu îți făcuseşi din mine un schit/ Săpat în hoitul meu, Părinte,/ De-ți înălțam în piscuri crucile sfinte./ Cu tine, ca un preot în altar,/ Mă înveleam în crengi de har,/ Singur pe stei, lângă stele,/ Aducându-ți mulțumirea nefericirii mele" – Cărtărescu 2003: 109, după *Cuvinte potrivite*, de exemplu *Rugă de vecernie*, Arghezi 1970: 81: „Cu mine omenirea, Părinte, se va stinge?/ Dă-mi pace şi răbdarea s-o caut şi s-o cânt");

b) *pastişă* („Mă adâncesc pe cărările somnului,/ Elohim, tot pe tine te caut. Atunci paşii tăi îi aud şi îi număr/ Şi-mi pare/ că o lumină mare vine în peştera mea/ Şi o pasăre măiastră îmi adoarme pe umăr" – Cărtărescu 2003: 114, după *Ioan se sfâşie în pustie*, Blaga 1982: 116; „Iaurta către boiari) – Trădare? Cine a vorbit de trădare? Stimabililor, onorabililor, într-o asemenea ocasiune solemnă trebuie să dăm dovadă de tact. Ceşti ce vedeți la poalele turnului sunt doar modeşti cetățeni ce au venit la votare. Vom auzi glasul suveran al poporului, în fața căruia, dacă pot pentru ca să spui aşa, trebuie să ne plecăm" – Cărtărescu 2003: 254, după *O scrisoare pierdută*, Caragiale 1978: 110).

C. Cel mai frecvent procedeu folosit este *immutatio* (*substituirea*) care generează mai multe tipuri de *intertextualitate*:

1) *propriu-zisă* (*aluzia*, *citatul*) („Să facă beşică mare/ Mult mai luminoasă/ Şi mult mai frumoasă" – Cărtărescu 2003: 186, după balada *Meşterului Manole*, Alecsandri 1980: 202: „Află că noi ştim/ Oricând să zidim/ Altă monastire/ Pentru pomenire/ Mult mai luminoasă/ Şi mult mai frumoasă!").

Trimiterea aluzivă se realizează în unele cazuri prin *substituire* şi *adăugarea* unui *cuvânt-cheie*: „Şi din Isarlâk, mireasa au purces aceste file" – Cărtărescu 2003: 111, etichetă pentru Ion Barbu; „Este aura ftiziei, preste chipul ascuțit" – *ibidem*: 112, etichetă pentru Bacovia, sau „perle reci dân mucegai" – *ibidem*: 109, etichetă pentru Arghezi). Pentru intertextul aluziv, Cărtărescu recurge şi la discursul biblic sau literatura populară („Cură electricitatea ca la Cana Galileii/ Vinul cel făcut din apă chioară" – *ibidem*: 74, după *Noul Testament* 1991: 110; „contopit cu Manoil/ Anghelul fantastic zboară cu aripe de trotil" – Cărtărescu 2003: 118, după balada *Monastirea Argeşului*, Alecsandri 1980: 202);

2) *hipertextualitate* – manifestată prin:

a) regim *parodic* (Dialogul dintre Manoil şi piratul Iaurta: „Ia să-mi, tu, spui acuma ce simțeşte floarea ierbii/ Când s-apropie cu nara căprioarele şi cerbii?/ – Ea se lasă rumegată şi se bucură ferice,/ Fiindcă ştie că la anul capul iar o să ridice" – Cărtărescu 2003: 14, față de textul inițial, *Dan, căpitan de plai*, Alecsandri 1974: 520, dialogul dintre tătarul Ghirai şi bătrânul Dan: „«– Ghiaur, zice tătarul cu inima

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

haină,/ Ce simte firul ierbii când coasa i-e vecină ?»/ «– Ea pleacă fruntea-n pace, răspunde căpitanul/ Căci are să renască mai fragedă la anul!»").

De asemenea, textul *Țiganiadei* este prezent în *Levantul*, în afară de lumea „exotică" a țiganilor, şi prin imaginea gastronomică a raiului care i se revelează lui Zotalis asemenea lui Parpanghel („Acolo căşile-s dă friptură/ Cu uşe dă telemea o bucată,/ Iazurile dă mujdei şi dă saramură/ Şi dă sarmale malurile roată…/ Vinul spumegă pân canale, în stradă,/ Dă vutcă sunt lacuri întinse/ Coniacuri franțozeşti dân ogradă/ Doar un lucru stârneşte uimirea:/ Nu e şampanie pă nicăirea" – Cărtărescu 2003: 134–135, în comparație cu *Țiganiada*: „Dealurile şi coastele toate/ Sunt dă caş, dă brânză, dă slănină,/ Iar' munții şi stânce gurguiate,/ Tot dă zahăr, stafide, smochine![…]/ Colea vezi un şipot de rachie,/[…] Ici dă proaspătă mursă-un izvor,/ Dincolea balta dă vin te-îmbie,/ Iară căuş, păhar sau urcior/ Zăcând afli-îndată lângă tine,/ Oricând chieful dă băut îți vine" – Budai-Deleanu 1999: 308);

b) sau prin *pastişă*:

Sunt frecvent *pastişate* prin procedeul *substituirii* texte ale clasicilor români precum Eminescu („Grecotei cu cearcăni large, turcaleți cu ochi purii" – Cărtărescu 2003: 183; „Ca să-ndure grija țerii, fie pace ori resboi" – Cărtărescu 2003: 196, după *Scrisoarea III*, Eminescu 1969: 537; „Cărui mama-i fu oglinda, iară tată labirint" – Cărtărescu 2003: 18; „O, vină, iar, al umbrei mele domn" – Cărtărescu 2003: 108, după *Luceafărul*, Eminescu 1969: 588; „Visător plecă românul ochii negri şi cumințI" – Cărtărescu 2003: 24, după *O, rămâi*…, Eminescu 1969: 454: „În al umbrei întuneric/ Te asamăn unui prinț/ Ce se uit-adânc în ape/ Cu ochi negri şi cumințI"), Caragiale („iubesc poporul, dar urăsc pe poporan" – Cărtărescu 2003: 255, care face trimitere la „Iubesc trădarea, dar urăsc pe trădător", *O scrisoare pierdută*, Caragiale 1978: 82), Creangă („Dar amarnic la mânie eşti, băiete?" – Cărtărescu 2003: 246, în loc de „Dar ştii că eşti amarnic la viață, măi băiete?", după *Amintiri din copilărie*, Creangă 1989: 182).

Substituirea nu afectează doar structura construcțiilor fixe, ci se aplică şi în cazul unor personaje sau situații, rezultând ceea ce Nicolae Manolescu numeşte *intertextualitate particulară prin împrumutare*, realizată prin preluarea unor personaje, teme, motive etc. (în *Levantul*, Zoe este soția lui Leonidas, şi nu a lui Trahanache: „Au n-ați auzit de mine? Au n-ați auzit de Zoe? […]/ Ce dați buzna în ogradă?/ – Doamnă, să avem pardon […], bunul nostru-amfitrion/ Leonidas să numeşte, renumitu-Ampotrofag/ Nu-i sunteți cumva iubita soață?" – Cărtărescu 2003: 69; personajul principal Meşterul Manole, din celebra legendă, este substituit cu Apolodor: „Până ce-a-ngropat în peatră ticălosu-Apolodor/ Pre soția sa ce-o plânse mai apoi cu-amar şi dor/ Şi râmlenii când trecură auzea dân peatră glas" – *ibidem*: 25, iar lui Parpanghel din *Țiganiada* îi ia locul Iaurta, fiul lui Zotalis).

D. Mai puțin utilizat ca procedeu de fragmentare a discursului repetat este *transmutatio* sau *permutarea*, valorificată aici ca *hipertextualitate* de tip pastişă („Robul va vedea lumina, iară orbul libertaua" – *ibidem*: 177, față de „te iubesc precum iubeşte sclavul lumina şi orbul libertatea" – *O noapte furtunoasă*, Caragiale

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

1978: 34; „Mudromu i cestitomu i plemenitomu" – Cărtărescu 2003: 76, în loc de „Mudromu i plemenitomu i cestitomu" – Piru 1977: 43).

În *Levantul*, dintre toate tipurile de transtextualitate, cea mai vizibilă este *hipertextualitatea* – ca fenomen al deconstrucției EDR, iar ca relație de coprezență a unui text în altul, prezentă este *intertextualitatea*, prin *citat* şi *aluzie*.

V. Concluzii

Ceea ce apare în limbajul literaturii postmoderne este un colaj de astfel de elemente ale limbii vorbite, dar şi scrise (EDR) care au rolul de a asigura coerența textului, dar şi de a face prezentă vocea narativă. Dacă ar fi să-l parafrazăm pe Greimas (1975: 318) am spune că naratorul îşi părărseşte „de bună voie glasul" pentru a rosti ceva ce nu-i aparține (un citat, un clişeu etc.) pe care vrea doar să-l citeze sau să-l deconstruiască.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse

Alecsandri 1974 = Vasile Alecsandri, *Poezii*, Bucureşti, Editura Minerva.
Alecsandri 1980 = Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Bucureşti, Editura Minerva.
Arghezi 1970 = Tudor Arghezi, *Poezii*, Bucureşti, Editura Minerva.
Blaga 1982 = Lucian Blaga, *Poezii*, ediție de Ion Nistor, Bucureşti, Editura Cartea Românească.
Budai-Deleanu 1999 = Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Timişoara, Editura Amarcord.
Caragiale 1978 = I.L. Caragiale, *Teatru*, Bucureşti, Editura Minerva.
Creangă 1989 = Ion Creangă, *Poveşti, povestiri, amintiri*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.
Eminescu 1969 = Mihai Eminescu, *Poezii*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.
Groşan 1992 = Ioan Groşan, *O sută de ani de zile la porțile Orientului*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române**.**
Noul Testament cu psalmii, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991.

II. Exegeze

Barbu 1973 = Marian Barbu, *Dicționar de citate şi locuțiuni străine*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.
Barthes 1994 = Roland Barthes, *Plăcerea textului*, traducere de Marian Papahagi, postfață de Ion Pop, Cluj, Editura Echinox.
Cărtărescu 2003 = Mircea Cărtărescu, *Levantul*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Compagnon 1979 = Antoine Compagnon, *La seconde main ou le travail de la citation*, Paris, Edition du Seuil.
Coşeriu 1994 = Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferințe*, supliment la „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXIII/1992–1993, seria A. Lingvistică.
Coşeriu 2000 = Eugeniu Coşeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chişinău, Editura ARC.
Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei.
Duda, Gugui, Wojcicki 1985 = Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, *Dicționar de expresii şi locuțiuni ale limbii române*, Bucureşti, Editura Albatros.

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".
Fokkema 2000 = Douwe Fokkema, *The Concept of Rewriting*, în *Cercetarea literară azi. Studii dedicate profesorului Paul Cornea*, volum coordonat de Liviu Papadima şi Mircea Vasilescu, Iaşi, Editura Polirom, p.139–146.
Genette 1982 = Gérard Genette, *Palimpsestes – La littérature au second degré*, Paris, Edition du Seuil.
Greimas 1975 = Algirdas Julien Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, tradus şi prefaţat de Maria Carpov, Bucureşti, Editura Univers.
Hăulică 1981 = Cristina Hăulică, *Textul ca intertextualitate*, Bucureşti, Editura Eminescu.
Panaitescu 1984 = Val Panaitescu (coord.), *Terminologie poetică şi retorică*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".
Petrescu 1998 = Liviu Petrescu, *Poetica postmodernismului*, Piteşti, Editura Paralela 45.
Piru 1977 = Alexandru Piru, *Istoria literaturii de la origini şi până la 1830*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Zafiu 2000 = Rodica Zafiu, *Narațiune şi poezie*, Bucureşti, Editura ALL.
Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti.

THE RELATION BETWEEN THE REPEATED SPEECH AND INTERTEXT IN THE POSTMODERNIST LITERATURE

ABSTRACT

The present work discusses and analyses the ways in which the repeated speech (conceptualized by Coseriu) becomes an intertextual code in the postmodernist literature.

After a classification of the types of repeated speech, I noticed the common elements, and some differences too, between the two phenomena, but also the way in which these interfere at the poetic and literary convention level of postmodernist type.

The first distinction between the repeated speech and the intertext was that the repeated speech (as Coseriu named it) is in fact a reality of spontaneous language connected with a certain tradition of synchronic language which can appear in literature too (although, as a phenomenon, it appeared and manifested mainly in speech). First, I analysed the expressions and the elements of paroemiology, then the quotations from literary works etc. The intertext appeared especially in the written language, in literature (although it expended in all media areas: written and audiovisual press, cinema, etc.).

Secondly, DR distinguishes from the intertext through the fact that the DR is the basic element, the code through which the intertext decrypts itself, the micro language fact which appears as intertext at macro-level.

The common element of DR and intertext is that they define themselves as a ready made speech, presented in the reader or speaker's consciousness. The same linguistic fact can be found at the changed intertextual level in different variants.

The interference of the two phenomena in the postmodernist literature is justified through the conventions of this type of literature with orality flavor, and this is done through a certain type of dialogue (intertextual) with the characters and with the reader. The poetics of the postmodernism, which promotes "the aesthetic decanonization", gathers all that isn't aesthetic and suggests through "recycling" a new type of literalness. This way, through the elimination of textual coherence, of a narrative focus, it was possible that certain changed and taken facts of language (repeated speech, linguistic isolations) to become ways of expression of postmodernist literary conventions.

Keywords: *postmodernism*, *paremiology*, *Coseriu*, *Dumistrăcel*, *intertextual level*.

BDD-A30134 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:55 UTC)